

Спеціалізованій вченій раді Д 70.895.02
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
29000, м. Хмельницький, вул. Героїв
Майдану, 8

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Сафончик Оксани Іванівни на дисертацію
Чернеги Віталія Миколайовича на тему «МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право»

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження.
Дисертація Чернеги Віталія Миколайовича присвячена дуже важливій і актуальній теоретичній і практичній проблемі механізму правового регулювання сімейних відносин.

Одним з традиційних інститутів сімейного права є інститут сім'ї, в тому числі механізм правового регулювання сімейних відносин. Проте, традиційність самого правового інституту не слід ототожнювати з традиційністю його змісту. Певні положення, що були аксіомами цивілістики радянських часів, набули зараз майже протилежного змісту. Суттєвої трансформації зазнали й інші аспекти нормативно-правового та договірного регулювання сімейних відносин.

Суттєва зміна соціально-економічних умов обумовила необхідність трансформації концепції сімейного та цивільного права України, стрімке оновлення законодавства, що регулює майнові та особисті немайнові сімейні правовідносини, наявність ЦК України, СК України та внесення до них відповідних змін та доповнень, природно, зумовлюють необхідність оновлення поглядів щодо проблемних питань механізму правового

регулювання сімейних відносин. Тому дослідження зазначених вище питань на дисертаційному рівні є своєчасним заходом, спрямованим на удосконалення вивчення сімейного права України.

Сімейне право є підгалузю права, що відійшла від цивільного права, але не втратила зв'язку з ним через певну єдність предмета, методу та принципів названих галузей права. З цієї причини цивільно-правові та сімейно-правові засади взаємодіють у рамках системи принципів приватного права, але, враховуючи специфіку правової галузі, по-різному реалізуються в нормах цивільного та сімейного права. До регулювання питань сімейного права мають залучатися насамперед принципи сімейного права, що стосуються принципів цивільного права, їх застосування є субсидіарним. Так, до галузевих принципів сімейного права можуть бути віднесені: добровільність шлюбного союзу чоловіка та жінки, ріvnість подружжя в сім'ї, гендерна ріvnість, сімейне виховання дітей, пріоритетний захист прав та інтересів неповнолітніх та непрацездатних членів сім'ї; принципи сімейного права слід відрізняти від цілей та завдань сімейного законодавства тощо.

В Україні триває процес рекодифікації цивільного законодавства України, адже сучасне сімейне право неможливо розглядати окремо від цивільного. При цьому таке реформування здійснюється в контексті приведення національного законодавства до законодавства країн Європейського Союзу, у зв'язку з чим доцільно переглянути сучасні концепції механізму правового регулювання сімейних відносин.

Водночас, поява нових приватних відносин потребує відповідного правового регулювання як у сімейно-правовій сфері, так і в інших галузях права. Все це призведе до усунення наявних прогалин у законодавстві, застосування аналогії закону та аналогії права, а також інших подібних способів. Також, проведення належного дослідження правового регулювання сімейних відносин та позитивного досвіду у праві країн-членів ЄС такого регулювання, наблизити національне законодавство до

законодавства ЄС, наддасть можливість переосмислити та узагальнити існуючі підходи в правовому регулюванні сімейних відносин, проаналізувати правові визначення та поняття, а також сформувати підґрунтя для розробки нової законодавчої концепції приватного права з врахуванням вимог європейських стандартів.

Все це дозволяє зробити висновок, що питання механізму правового регулювання сімейних відносин є актуальними і з теоретичної, і з практичної точки зору, чим пояснюється доцільність обрання відповідної теми для дисертаційного дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота В. М. Чернеги характеризується оптимальною, продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків. Автор показав себе вдумливим, принциповим, уважним до деталей науковцем. Окремо слід наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту. При цьому реферат дисертації та публікації автора оформлені відповідно до встановлених МОН України вимог і повністю відображають основні положення, зміст та результати дисертаційного дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації мають достатній ступінь обґрунтованості, оскільки базуються на теоретичних працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених - представників, насамперед, науки сімейного права.

Нормативно-правову основу дослідження становлять джерела правового регулювання сімейних відносин в Україні та зарубіжних країнах.

Науково-теоретичною основою дослідження є автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук; дисертації на здобуття зазначених наукових ступенів, а також – наукового ступеня доктора філософії в галузі права; енциклопедичні та тлумачні джерела; збірники наукових статей, присвячених пам'яті видатних учених у сфері приватного права; матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходів (конференцій, круглих столів), частину яких присвячено пам'яті видатних цивілістів; монографії (як одноособові, так і колективні); навчальні посібники; науково-практичні коментарі сімейного законодавства; підручники; статті в фахових наукових виданнях України та іноземних держав, значна частина яких входить до міжнародних науково-метричних баз даних.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали правозастосовної практики, серед яких чільне місце посідають: рішення Європейського суду з прав людини; постанови Верховного Суду та його Пленуму; рішення Конституційного Суду України.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими. Вони зроблені з використанням загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

У дисертації чітко сформульована мета, якою є розв'язання наукової проблеми, яка полягає в розробленні теоретичної концепції МПРСВ, придатної для впровадження ефективних законодавчих рішень і вдосконалення правозастосовної практики України в цій сфері.

Комплексне використання різноманітних методів наукового дослідження дозволило дисертанту для досягнення поставленої мети виконати такі завдання: розкрити стан та перспективи наукової думки щодо МПРСВ; представити візію правового регулювання сімейних відносин, а також визначити поняття, ознаки та «архітектоніку» МПРСВ; окреслити поняття, ознаки, види, типи і функції норм сімейного права; розкрити потенціал застосування до регулювання сімейних відносин актів цивільного

законодавства; розкрити потенціал застосування аналогії закону до регулювання сімейних відносин; визначити поняття, ознаки, систему та функції спеціалізованих (атипових) норм сімейного права; охарактеризувати правові звичаї як складника МПРСВ; сформулювати поняття правового саморегулювання сімейних відносин, а також окреслити поняття, систему та функції сімейних договорів та домовленостей; визначити поняття та функції юридичних фактів у сімейному праві; окреслити поняття, ознаки, види та функції сімейних правовідносин; охарактеризувати акти здійснення і захисту сімейних прав та інтересів і виконання обов'язків; окреслити правову свідомість та її функції як складника МПРСВ; розкрити потенціал правової культури та правових цінностей в МПРСВ; окреслити розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування; визначити вплив судової практики в сімейних справах на формування і реалізацію норм сімейного права; сформувати пропозиції, спрямовані на розвиток норм сімейного права.

Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати поставлену проблему.

Важливе місце в дисертаційному дослідженні займає джерельна база, яка представлена такими блоками: 1) наукові публікації; 2) чинне законодавство; 3) судова практика.

Поруч із цим, знайомство із науковою працею В.М. Чернеги вочевидь вказує на доволі широке використання автором наукових джерел у тексті дисертації, що об'єктивно дозволяє дійти висновку про відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності. Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової

новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертаційного дослідження і підтвердженні грунтовними висновками дисертанта. Концептуально вірним уявляється підхід автора до побудови структури наукової роботи, за якою архітектоніка дисертаційного дослідження дозволяє повною мірою досягти поставленої мети за допомогою обраної методології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни підтверджений теоретичною (понад 700 джерел) та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства та судової практики різних країн світу у цій сфері.

Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Чернеги Віталія Миколайовича дозволяє стверджувати, що сформульовані у дисертації наукові висновки і рекомендації мають належну міру достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від наукових досліджень.

Поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання у цілому розкриті. Результати виконання кожного з поставлених у вступі завдань дослідження відображені у висновках до дисертації. Автор не лише критично проаналізував норми сімейного та цивільного права України щодо механізму правового регулювання сімейних відносин, але й висловив пропозиції щодо їх вдосконалення.

Обрану здобувачем методологію слід вважати релевантною для даної теми дисертаційного дослідження і такою, що забезпечила отримання здобувачем науково обґрунтованих результатів.

Здобувачем використано як загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, логіко-семантичний, системно-структурний), так і спеціальні (порівняльно-правовий, історично-правовий, метод тлумачення норм права) методи наукового дослідження.

МПРСВ досліджено із позиції діалектичного світогляду – у статці та динаміці. За допомогою історико-правового методу окреслено

еволюцію норм сімейного права, генезу наукових поглядів, ідей, концепцій і теорій на сімейно-правові явища. Поєднання системного та структурно-функціонального аналізу дало змогу: визначити «архітектоніку» МПРСВ визначити функції елементів МПРСВ; розробити класифікацію регулятивних норм сімейного права; визначити ознаки МПРСВ; визначити ознаки норм сімейного права; визначити ознаки спеціалізованих норм сімейного права; визначити ознаки правових звичаїв; визначити ознаки сімейних правовідносин класифікацію переважних прав у сімейних правовідносинах; виокремити поворотну функцію судової практики в сімейних справах. Логіко-семантичний метод сприяв розвитку сімейно-правової термінології. За допомогою формально-логічного методу розроблено низку дефініцій, зокрема: МПРСВ; норм сімейного права; спеціалізованих норм сімейного права, норм-цілей сімейного права, норм-принципів сімейного права, норм-дефініцій сімейного права, норм-строків сімейного права, оперативних норм сімейного права, колізійних норм сімейного права; звичаю в сімейному праві; правового саморегулювання сімейних відносин, сімейного договору, шлюбного договору, сімейної домовленості; юридичних фактів у сімейному праві; сімейних правовідносин; переважних прав у сімейних правовідносинах; правової ідеології; сімейних цінностей української сім'ї. Зазначений метод наукового пізнання також забезпечив наукову аргументацію висновків і пропозицій за предметом дослідження. Порівняльно-правовий метод застосовано для: виявлення спільних та розбіжних законодавчих підходів до регулювання сімейних відносин в Україні та зарубіжних країнах; зіставлення наукових поглядів, ідей, концепцій і теорій за предметом дослідження. Методи ретроспективного та перспективного аналізу і моделювання дали змогу сформувати пропозиції, спрямовані на розвиток сімейного законодавства та практики його застосування. Застосування зазначених методів наукового пізнання комбінувалося залежно від розв'язання завдань дослідження.

Архітектоніка дисертаційного дослідження дозволяє автору комплексно, системно розкрити різні аспекти цієї теми. Так, структура та обсяг дисертації зумовлені її метою та завданнями. До структури дисертації належать: перелік умовних позначень, вступ, 6 розділів, яким підпорядковано 15 підрозділів, висновки, список використаних джерел (738 найменувань) і 3 додатки. Загальний обсяг рукопису становить 478 сторінок, з них 366 сторінок основного тексту.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної добroчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Ознак академічного plagiatу, самоплагiatу, фабрикації чи фальсифікації результатів наукових досліджень не виявлено.

В цілому коло окреслених та вивчених у дисертаційному дослідженні проблем, мета та завдання дослідження, теоретична та емпірична база роботи, використання прийнятих в юридичній науці методів дослідження дозволяє зробити висновок про те, що дисертація є завершеною науково-дослідною роботою, що містить як цілу низку глибоких теоретичних узагальнень, так і сформульованих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства в сфері механізму правового регулювання сімейних відносин.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у тому, що дисертація є першим у правовій думці комплексним дослідженням МПРСВ, в якому представлено авторську концепцію цього феномена, сформовано низку положень, які містять елементи наукової новизни та відображають основні результати дисертації, що виносяться на захист.

Цінним є те що автор відстежує особливості становлення та розвитку законодавства щодо механізму правового регулювання сімейних відносин

на різних етапах, включаючи проблеми сьогодення (с. 38-75, с. 127 - 131 дис.).

Заслуговує на увагу висновок автора про те, що правове регулювання сімейних відносин доцільно розглядати: а) як процес упорядкування суспільних відносин за допомогою своєрідних сімейно-правових засобів, їх юридичного встановлення, охорони та динаміки (зовнішнє правове регулювання сімейних відносин); б) як процес наділення учасників суспільних відносин сімейними правами і юридичними обов'язками, реалізації цих сімейних прав і юридичних обов'язків, перевтілення таких учасників у суб'єктів сімейних правовідносин (внутрішнє правове регулювання сімейних відносин) (стор. 30-31).

Варто підтримати ініціативу автора про те, що задля розширення потенціалу субсидіарного застосування норм цивільного права до регулювання сімейних відносин резонно внести зміни до ч. 1 ст. 8 СК України та викласти її в такій редакції: «Якщо сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються Цивільним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами» (стор. 118). Також, варто підтримати ініціативу автора про те, задля реалізації компактної функції, яку виконують норми-дефініції сімейного права, доцільно в ч. 1 ст. 93 СК України оперувати терміном «наречені», а в ч. 2 ст. 243 СК України – термінами: «малолітня дитина», «неповнолітня дитина» (стор. 192).

Дисертант цілком справедливо зазначає, що переважні права в сімейних правовідносинах – це встановлені законом пріоритетні можливості батьків, інших повнолітніх членів сім'ї та родичів (баби, діда, братів, сестер, вітчима, мачухи) учиняти певні дії щодо дітей, малолітніх, неповнолітніх внуків, братів, сестер, падчерок, пасинків, а також першочергові правові можливості, встановленого законодавцем кола осіб, удочерити та (або) всиновити дітей, виокремлюючи при цьому кілька груп переважних прав у сімейних правовідносинах (стор. 283).

Цікавим є висновок автора про те, що сімейні цінності української сім'ї – це такі засади, способи і форми побудови сімейних взаємин, які відповідають моральних засадам певної соціальної групи й української нації загалом і забезпечують гармонійне існування сім'ї як соціальної групи та створюють найкращі умови для життя кожного члена сім'ї зі збереженням його індивідуальності і самобутності. Базові сімейні цінності української сім'ї входять до системи цінностей, які охороняються сімейним правом, що дає змогу виокремити їх як самостійну групу в структурі правової культури, поряд із правовими цінностями (стор. 340).

Оцінка оформлення дисертації. У цілому дисертації властива повнота, системність подання та логічність викладення матеріалу. Авторський стиль відповідає вимогам науковості, мова дисертації коректна та зрозуміла. Оформлення дисертації та анотації до неї відповідає встановленим вимогам. Текст анотації відповідає основним положенням дисертаційного дослідження.

Стиль, форма, зміст рукопису свідчать про професійність дисертанта, схильність до наукового аналізу, вміння використовувати літературні, нормативні джерела, судову практику, формувати на їх основі власні теоретичні і практичні висновки та рекомендації.

Повнота викладу положень дисертації в публікаціях автора.

Основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладені у 32 наукових публікаціях, зокрема: в одноосібній монографії, у 13 статтях у наукових фахових виданнях України, у 4 статтях у наукових періодичних виданнях держав Європейського Союзу й Організації економічного співробітництва та розвитку, у 3 статтях у двох закордонних виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science Core Collection, а також у тезах 11 повідомлень на науково-практичних конференціях, проведених в Україні, Республіці Польща та Румунії.

Дисертація В.М. Чернеги написана грамотно, сприймається легко і з інтересом. Список використаних джерел оформленний відповідно до встановлених вимог.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Враховуючи викладене, можна констатувати високий теоретичний рівень представленої дисертації та її практичне значення. При цьому, як і будь-яке оригінальне дослідження, окрім положення дисертаційної роботи В.М. Чернеги носять дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації.

1) Автор говорить про необхідність закріплення в СК України презумпції правозгідності сімейної домовленості (стор. 32), вказуючи, що сімейна домовленість вважається правозгідною, якщо від неї в односторонньому порядку не відмовився учасник сімейних правовідносин. У зв'язку з чим під час публічного захисту потребує уточнення позиція автора щодо визначення зазначененої правої категорії, особливостей оформлення сімейної домовленості та правових наслідків, які настають у разі її порушення одним або обома учасниками сімейних правовідносин.

2) У підрозділі 2.1. «Поняття, ознаки, види, типи і функції норм сімейного права» автор наводить різні думки авторів та віднесення їх до шести груп щодо оціночних категорій, які позначені в СК України, надає їх характеристику, проте не висловлює свою позицію щодо того, якої точки зору дотримується саме він (стор. 76). Тим більше, що дослідження питань оціночних категорій є дуже важливим та обумовлено відсутністю як в правових колах, так і філологічних осередках фахівців єдиного погляду на позначення цього правового явища.

3) В дисертаційному дослідженні автор у підрозділі 2.4. «Спеціалізовані (атипові) норми сімейного права» досліджує деякі норми-дефініції, зокрема, термін «сім'я», який наскрізно вживається в СК України (стор. 155). У зв'язку з чим постає питання про визначення такої правої категорії, як «член сім'ї», яка використовується не лише в

сімейному законодавству, а й властива іншим галузям права: цивільному, житловому, праву соціального забезпечення, кримінальному процесу тощо. У зв'язку з чим доцільно було б визначити поняття зазначеної правоової категорії, що безумовно, лише позитивно вплинуло би на дисертаційне дослідження.

4) Дискусійним є висновок автора щодо розміщення в певній послідовності відповідних норм щодо припинення та поновлення шлюбу (стор. 104-105). Так, автор пропонує згадані норми, зокрема щодо режиму окремого проживання подружжя, викласти у такій послідовності: «Глава 11. Режим окремого проживання подружжя: ст. 105. Підстави встановлення та припинення режиму окремого проживання подружжя; ст. 106. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя». Така позиція є дискусійної, адже в такому випадку доцільніше говорити про поняття, підстави, порядок встановлення, правові наслідки встановлення режиму окремого проживання, і вже потім – припинення режиму окремого проживання та правові наслідки, які настають у такому разі.

Щодо запропонованої послідовності викладення статей у главі 11-1 «Припинення шлюбу» також аналогічна ситуація, не з усіма пропозиціями автора можна погодитися, адже в запропонованому переліку статей є порядок припинення шлюбу внаслідок його розірвання, проте немає порядку припинення шлюбу у разі смерті або оголошення одного з подружжя померлим. Крім того, в запропонованому переліку статей автор окремо вказує момент припинення шлюбу у разі його розірвання, але тоді вже логічною буде вказівка на момент припинення шлюбу у разі смерті або оголошення одного з подружжя померлим, або поєднати ці дві ситуації в одній статті.

5) Автор вірно вказує на те, що в Україні триває процес рекодифікації цивільного законодавства, у зв'язку з чим ведуться дискусії щодо включення сімейного права як окремої книги до змісту оновленого

ЦК України (стор. 343), проте не наводить свою точку зору з цього приводу. У зв'язку з чим під час публічного захисту хотілося б почути думку автора щодо доцільності включення сімейного права як окремої книги до змісту оновленого ЦК України, включення окремих положень СК України до відповідних книг ЦК України або залишення існуючого СК України як окремого кодифікованого акту, з відповідними змінами та доповненнями.

Разом з тим, зазначені вище зауваження та дискусійні положення роботи не знижують в цілому високого наукового рівня дисертаційного дослідження В.М. Чернеги, не стосуються концептуальних положень дисертації та не зменшують належний рівень рецензованого дослідження.

Дисертаційна робота В.М. Чернеги свідчить про теоретичну і практичну значимість проблем, дискусійність розуміння сутності механізму правового регулювання сімейних відносин, а також недосконалість низки норм чинного законодавства, що регулюють відносини у цій галузі. Автор доклав чимало зусиль, аби знайти відповіді на поставлені на початку дослідження питання, обґрунтувати свою позицію і на такому підґрунті запропонувати аргументовані зміни та доповнення у чинне законодавство. Із завданнями, що перед ними поставали у процесі дослідження, автор впорався цілком успішно, прагнучи досягти нового рівня знань у обраній сфері та переконливо обстоюючи свою наукову позицію, що, власне, і має бути головною метою дослідника у будь-якій науковій творчій праці, зокрема у дисертації, що подається на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук із обраного напрямку дослідження.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

За наслідками ознайомлення з дисертаційним дослідженням Чернеги Віталія Миколайовича на тему «Механізм правового регулювання сімейних відносин», представленого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне

право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право у Спеціалізованій вченій раді Д 70.895.02 Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова слід зробити висновок, що дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретної для науки сімейного права задачі – визначення механізму правового регулювання сімейних відносин.

З огляду на викладене, вважаю, що дисертація Чернеги Віталія Миколайовича на тему «Механізм правового регулювання сімейних відносин» за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її автор – Віталій Миколайович Чернега заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Оксана САФОНЧИК

